

КАЛЕТНИК Григорий Николаевич – доктор экономических наук, профессор, академик НААН Украины, президент УНПК “Всеукраинский научно-учебный консорциум”, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: rector@vsau.org).

КЛИМЧУК Александр Васильевич – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: klymchukov@ukr.net).

МАЗУР Виктор Анатольевич – кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, вице-президент НУПК “Всеукраинский научно-учебный консорциум”, ректор Винницкого национального аграрного университета (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: rector@vsau.org).

УДК 33:631.1.016

ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА ТА ЇХ РОЛЬ У РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ ©

АМОНС С.Е.,
кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри економіки,
Вінницький національний
аграрний університет
(м. Вінниця)

Наведена оцінка сучасного стану, тенденцій та основних напрямів подальшого розвитку фермерських господарств України.

Доведено, що зростання кількості фермерських господарств в Україні пов'язане із легалізацією бізнесу та державною підтримкою фермерської діяльності; агробізнес навіть в невеликих і середніх масштабах стає рентабельним, і частина позитивної динаміки викликана органічним приростом кількості фермерських господарств.

Виявлена відсутність кардинальних змін у їх динаміці; визначені основні чинники, що гальмують розвиток фермерських господарств в державі.

Основні проблеми функціонування фермерських господарств, що вимагають вирішення у правовому полі: недосконалість механізму довгострокового кредитування та оподаткування фермерських господарств; недостатність розмірів земельних наділів для ведення ефективного господарювання, відсутність проектів землеустрою щодо еколого-економічного обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь; велика кількість документів, необхідних для отримання державної допомоги.

Встановлено, що для підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств інвестиційна діяльність має охоплювати впровадження інвестицій у модернізацію виробництва.

Обґрунтована необхідність розвитку фермерських господарств як однієї з головних умов соціально-економічного розвитку сільських територій та збереження продовольчої й екологічної безпеки держави.

Ключові слова: малі форми господарювання, підприємництво, фермерство, розвиток, конкурентоспроможність, ефективність.

Табл.4. Рис.1. Літ.17.

FARM HOUSEHOLDS AND THEIR ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL ECONOMY SECTOR

AMONS Sergey,
Candidate of Agricultural Sciences,
Associate Professor of Economics Department,
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)

The estimation of the current state, trends and main directions of further development of Ukrainian farms is presented.

It is proved that the growth of the number of farms in Ukraine is related to the legalization of business and state support for farm activity; agribusiness even on a small to medium scale becomes profitable, and part of the positive dynamics is caused by an organic increase in the number of farms.

The absence of radical changes in their dynamics is revealed. identified the main factors hampering the development of farms in the state.

To the main problems of functioning of farms, which require a solution in the legal field: the imperfection of the mechanism of long-term lending and taxation of farms; lack of land parcels for efficient management, lack of land management projects regarding ecological and economic justification of crop rotation and landscaping; a large number of documents required for state aid.

It has been established that in order to increase the competitiveness of farms, investment activity should cover the introduction of investments in the modernization of production. The necessity of development of farms as one of the main conditions of social and economic development of rural territories and preservation of food and ecological safety of the state is substantiated.

Key words: small forms of management, entrepreneurship, farming, development, competitiveness, efficiency.

Tabl.4. Fig.3. Lit.17.

ФЕРМЕРСКИЕ ХОЗЯЙСТВА И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

АМОНС С.Э.,

*кандидат сельскохозяйственных наук,
доцент кафедры экономики,*

*Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)*

Произведена оценка современного состояния, тенденций и основных направлений дальнейшего развития фермерских хозяйств Украины.

Доказано, что рост количества фермерских хозяйств в Украине связан с легализацией бизнеса и государственной поддержкой фермерской деятельности; агробизнес даже в небольших и средних масштабах становится рентабельным, и часть положительной динамики вызвана органическим приростом количества фермерских хозяйств.

Обнаружено отсутствие кардинальных изменений в их динамике; определены основные факторы, тормозящие развитие фермерских хозяйств в государстве.

Основные проблемы функционирования фермерских хозяйств, требующие решения в правовом поле: несовершенство механизма долгосрочного кредитования и налогообложения фермерских хозяйств; недостаточность размеров земельных наделов для ведения эффективного хозяйствования, отсутствие проектов землеустройства по эколого-экономическому обоснованию севооборота и благоустройства угодий; большое количество документов, необходимых для получения государственной помощи.

Установлено, что для повышения конкурентоспособности фермерских хозяйств инвестиционная деятельность должна охватывать внедрение инвестиций в модернизацию производства.

Обоснована необходимость развития фермерских хозяйств как одного из главных условий социально-экономического развития сельских территорий и сохранения продовольственной и экологической безопасности государства.

Ключевые слова: малые формы хозяйствования, предпринимательство, фермерство, развитие, конкурентоспособность, эффективность.

Табл. 4. Рис.1. Лит .17.

Вступ та постановка проблеми. Фермерські господарства (індивідуальні та сімейні) є важливою складовою аграрного сектора економіки України та дієвим механізмом, який сприяє збільшенню рівня зайнятості і зростання доходів населення в сільській місцевості, залучення інвестиційних ресурсів в аграрне виробництво.

Позитивна динаміка аграрної галузі розвинених країн (Китай, США, Польща) обумовлена переходом до фермерських форм господарювання; впровадженням різноманітних форм кооперації та агропромислової інтеграції; ефективною системою консультування (дорадництвом), а це в свою чергу, сприяє розвитку аграрної галузі через податкову, кредитну, облікову та страхову політику; протекціоністськими заходами з боку держави [1].

Вітчизняні фермери, незважаючи на певні економічні проблеми, забезпечують більш ефективне використання ресурсів сільського господарства, оскільки тут повною мірою реалізується економічна зацікавленість самих товаровиробників, які переважно і є власниками даних ресурсів, або на умовах оренди використовують окремі з них.

Протягом останніх років в Україні спостерігається негативна тенденція до зменшення кількості фермерських господарств. Головною причиною такої ситуації вітчизняні аграрні експерти називають відсутність у потенційних фермерів стартового капіталу, на основі якого можна було б побудувати ефективно функціонуюче аграрне виробництво [2].

Також має місце ряд стримуючих факторів розвитку фермерства в нашій державі серед яких: недосконалість законодавчої бази у сферах дозвільної системи та ліцензування, обмеженість участі в державних замовленнях, відсутність ефективної системи підготовки кадрів для здійснення підприємницької діяльності в аграрній галузі тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували такі українські науковці, як, зокрема, П.Т. Саблук, Л.Ю. Мельник, Ю.Є. Кирилов., І.В. Осадчук, А.П. Михайлов [2], В.В. Гарбар [5], Т.І. Яворська [6] та ін.

Незважаючи на значне наукове опрацювання, проблема функціонування вітчизняних фермерських господарств залишається ще недостатньо вивченою. Велика кількість питань щодо ефективного розвитку фермерських господарств в Україні потребують подальшого дослідження.

Метою статті є розгляд наявних проблем та перспектив подальшого функціонування фермерських господарств, а також їх ролі у ефективному розвитку аграрного сектору економіки.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. У процесі дослідження використовувались наступні методи: аналізу і синтезу; абстрактно-логічний; порівняння – для зіставлення фактичних даних за окремі періоди і роки; графічний метод – для наочного відображення зміни у часі показників досліджуваного аспекту проблеми.

Результати досліджень. Агрпромиловий комплекс України є одним з вагомих секторів економіки України і має реальний потенціал забезпечити лідируюче положення у виробництві, зберіганні і переробці сільськогосподарської продукції.

Важлива роль у цьому відводиться *фермерським господарствам*, що фактично стали повноправними суб'єктами в аграрній багатуокладній економіці, пройшли свій перший етап формування і становлення.

Фермерські господарства як мала форма підприємництва мають переваги порівняно з великим виробництвом:

- прості в оформленні, входження в ринок і відхід з його для них не представляє серйозних проблем;
- відрізняються гнучкістю в господарській діяльності; швидко реагують на зміни кон'юнктури ринку;
- мають очевидну економію на внутрішньогосподарських перевезеннях і управлінських витратах у порівнянні з великими агроформуваннями;
- більшою мірою зацікавлені в більш ефективній роботі.

Відповідно до Закону України “Про фермерське господарство” від 19 червня 2003 р. у редакції від 10 липня 2018 р. *фермерське господарство* – це форма підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства та/або особистого селянського господарства відповідно до закону [3].

Дослідження вітчизняних та зарубіжних учених свідчать, що однією із сильних сторін фермерських господарств є їхня стійкість. Усі вони працюють в умовах ризику й невизначеності, які характерні для сільськогосподарської галузі, але при цьому зберігають свою структуру, функції та самоідентичність [4].

Наразі у них є чимало соціально-економічних проблем і одна з яких – організація конкурентоспроможного виробництва. В умовах твердої конкуренції фермерські господарства можуть успішно функціонувати, головним чином за умови виробництва конкурентоспроможної продукції.

Серед основних проблем функціонування фермерських господарств, що вимагають вирішення у правовому полі, науковці виділяють: недосконалість механізму довгострокового кредитування та оподаткування фермерських господарств; недостатність розмірів земельних

наділів для ведення ефективного господарювання, відсутність проектів землеустрою щодо еколого-економічного обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь; велику кількість документів, необхідних для отримання державної допомоги [5].

Фермерство увійшло до нашого життя миттєво і можна сказати без всякого попередження. Але вже потім, в процесі розвитку фермерства, почала формуватися законодавча база з метою узаконення цієї форми господарювання.

Коротко зупинимось на історії фермерського руху в незалежній Україні.

I. Становлення фермерства в Україні припадає на 1989–1990 роки, причому на початковому етапі свого розвитку найрозповсюдженішими вони були у Західному регіоні (Львівська, Волинська, Тернопільська, Івано-Франківська області).

Це можна пояснити як об'єктивними факторами (багатоукладністю сільського господарства, хутірське розселення), так і суб'єктивними чинниками (збільшення розмірів присадибних ділянок, створення умов для розвитку усіх форм власності).

Отже, перші фермерські господарства з'явилися в Україні ще до прийняття Верховною Радою України 20 грудня 1991 року Закону України “Про селянське (фермерське) господарство”.

II. Закон України від 19 червня 2003 року “Про фермерське господарство” став наступним етапом (сходиною) законодавчої бази для подальшого розвитку спеціального фермерського законодавства, внаслідок чого було прийнято багато інших нормативно-правових актів спеціального фермерського законодавства. Водночас розвиток фермерства відбувався з певними труднощами та розпочався процес скорочення кількості таких господарств.

Незадовільний рівень співіснування фермерських господарств з іншими господарськими формуваннями і також особливості запозичення зарубіжного досвіду функціонування фермерства спричинили в основній масі сільського населення виникнення негативного ставлення до фермерства. Занепад значної частини господарств суспільного сектору позбавив значну кількість вітчизняних фермерів додаткових і, у більшості випадків, безплатних послуг.

III. Оскільки українському законодавству властиві численні, не завжди продумані та прогресивні зміни, тому відповідних змін зазнавало також фермерське законодавство. Варто зазначити, що зміни, які в останні роки були внесені до Закону України “Про фермерське господарство”, увібрали у себе зміни українського законодавства у напрямку євроінтеграційних процесів, а також позитивний досвід діяльності фермерських господарств за кордоном.

На нашу думку, особливу увагу потрібно приділити новелам законодавства, які були запроваджені згідно із Законом України від 31 березня 2016 р. “Про внесення змін до Закону України “Про фермерське господарство” щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств”.

На даний час, під дією як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів фермери мають майже однакові умови господарювання, як і інші господарські агроформування.

Фермери - це власники чи орендарі земельних угідь, які ведуть своє господарство сім'єю та/або з використанням найманої робочої сили.

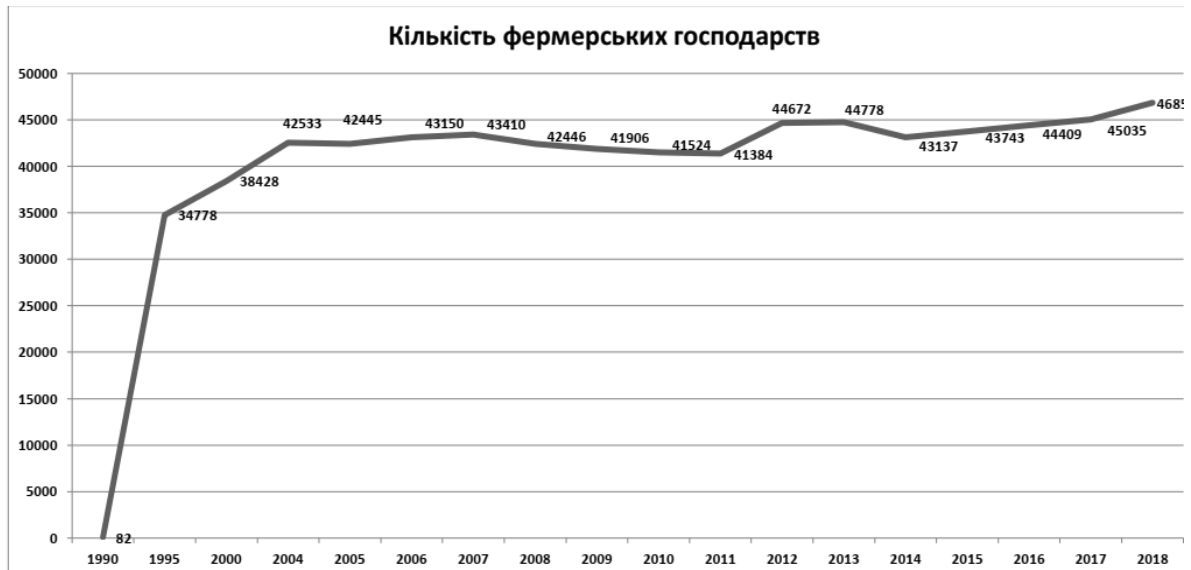
Починаючи з травня 2016 року, фермерське господарство може бути створене в одній із двох організаційно-правових форм за рішенням засновника: 1) як юридична особа або 2) як фізична особа - підприємець.

Фермерство як форма господарювання на селі має важливе значення не тільки для АПК, а взагалі для всіх сфер матеріального виробництва. Тому розвиток фермерства слід досліджувати в контексті здійснення змін, які відбуваються у сферах суспільних відносин.

Потрібно відмітити, що характерними особливостями фермерських господарств є переважно малі розміри, незначні за обсягом початковий капітал і площі земельних ділянок, опора на власні кошти, орієнтація на кон'юнктуру ринку, зосередження на випуску товарної продукції, комерційний розрахунок, ризик, підприємливість. Активізація фермерства створює сприятливі умови для розвитку малого сільського бізнесу [6].

Останніми роками, не дивлячись на всі проблеми, які є в нашій державі, кількість фермерів в Україні потроху зростає. За офіційною статистикою, станом на початок 2018 року у нас нараховувалось близько 45 тисяч фермерських господарств, за останній рік їх кількість збільшилась на 2%. Звісно, це невеликий ріст, але загальна тенденція говорить про те, що бути фермером в Україні і займатись агробізнесом стає модною тенденцією.

Показники розвитку ФГ, відображені на рисунку 1 показують відсутність за 2012-2018 рр. суттєвих кардинальних змін у їх динаміці: кількість фермерських господарств зростає на 2,2 тис. одиниць (на 5%); при цьому лише 69-72 % із зареєстрованих змогли функціонувати.

Рис. 1. Динаміка розвитку ФГ в Україні за 1990-2018 рр.

* Джерело: розроблено автором на основі [2]

Аналізуючи динаміку розвитку ФГ за 1995 - 2018 рр. видно, що їх кількість за більш ніж 20 років зросла на 12 тис. господарств (на 35%).

Питома вага фермерства у загальній кількості сільськогосподарської продукції в Україні коливалася з 6,1 % до 8,7 %. Для порівняння у США сімейні ферми різних типів разом складають 99 % господарств загалом і 90 % виробництва у сільськогосподарському секторі.

За даними Державної служби статистики України, на 1 листопада 2018 року кількість діючих фермерських господарств становила 34528 одиниць, що складає майже 75 % від загальної кількості економічно активних сільськогосподарських підприємств (останніми роками спостерігалась тенденція щодо зменшення кількості фермерських господарств, які здійснюють господарську діяльність та подають звітність) [7].

В обробітку фермерських господарств перебуває 4,6 млн га, в тому числі – 4,5 млн га ріллі, у середньому на одне господарство припадає 134,2 га сільгоспугідь (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники розвитку фермерських господарств в Україні

Показники	Роки						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7	8
Динаміка кількості фермерських господарств							
Кількість фермерських господарств згідно ЄДРПОУ, одиниць	44672	44778	43137	43734	44409	45035	46854
Кількість фермерських господарств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність, одиниць	34035	34168	33084	32303	33682	34137	34528
у % до загальної кількості зареєстрованих фермерських господарств, %	76,2	76,3	76,7	73,8	75,8	75,8	73,7
у % до загальної кількості діючих сільськогосподарських підприємств, %	68,9	69,7	71,6	71,2	70,6	72,9	71,3
Площа сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств							
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	4389,4	4451,7	4578,3	4343,7	4437,9	4580,1	4699,3
Частка сільгоспугідь фермерських господарств у загальній площі, %	20,0	20,4	21,5	21,8	22,4	22,9	23,0
У розрахунку на одне господарство, га	130,0	130,3	138,4	134,5	131,8	101,7	100,3

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Питома вага виробленої продукції фермерськими господарствами у загальній кількості сільськогосподарської продукції в Україні							
Продукція сільського господарства, %	6,1	7,6	7,6	7,9	8,7	8,7	8,8
Продукція рослинництва, %	8,7	10,1	10,0	10,4	11,2	11,3	11,4
Продукція тваринництва, %	1,6	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	2,1

Джерело: [8]

Наразі у загальній структурі виробництва валової продукції сільського господарства частка фермерських господарств залишається незначною – на рівні 6-8% на рік. При цьому основний обсяг власної сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами генерується в галузі рослинництва – понад 90%.

Вітчизняні фермерські господарства здійснюють вагомий внесок у виробництво сільськогосподарської продукції. Позитивом є те, що переважна їх більшість вироблену продукцію реалізовує на зовнішніх та внутрішніх ринках і лише незначну частину виробленої продукції залишає для власного користування (продовольчі потреби, обмін, насінневий матеріал та страхові фонди тощо).

Аналітичні дані показують, що Українські фермери найбільше уваги приділяють вирощуванню зернових та технічних культур. На зерно припадає 12-14%, соняшник 19-20%, на ріпак та сою відповідно припадає 16-19% від загальнодержавного виробництва (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка виробництва сільськогосподарських культур фермерськими господарствами України* (тис. тонн)

Культури	Роки					
	2000	2005	2010	2015	2016	2017
Зернові та зернобобові	1256,4	4082,7	4702,5	7650,2	8880,9	8686,4
Соняшник	347,3	735,0	1208,5	2167,0	2644,3	2365,3
Цукровий буряк	755,1	1373,1	1154,7	618,9	973,4	1105,0
Овочі	82,6	156,1	211,9	282,5	298,4	272,1
Плоди та ягоди	3,9	10,8	37,0	68,3	95,5	75,5

* Джерело: розроблено автором на основі [8]

Крім зернових і технічних культур фермери успішно вирощують цукровий буряк, овочі, фрукти та ягоди. В динаміці спостерігається суттєве збільшення обсягів виробництва даної продукції. На нашу думку, пріоритетними напрямками для успішного та ефективного господарювання, вітчизняним фермерам необхідно більше зосередитись на виробництві плодоовочевої продукції.

Останніми роками вітчизняні фермерські господарства починають відігравати суттєву роль у питанні забезпечення потреб внутрішнього ринку та формуванні експортного потенціалу аграрної продукції. Серед основних проблем які стають на заваді розвитку фермерського руху в нашій державі, потрібно відмітити низький рівень запровадження сучасних інноваційних технологій ведення аграрного виробництва, а це в свою чергу, викликано обмеженим фінансовим забезпеченням, відсутністю обігових коштів для придбання відповідних виробничих ресурсів для нового виробничого циклу.

Станом на 1 січня 2018 року в Україні налічувалося 45035 фермерських господарств, тоді як на аналогічний період минулого року їх було 44409. Тобто, протягом 2017 року кількість фермерських господарств в нашій країні зросла на 2% (або на 626 господарств). Багато аграрних аналітиків зростання кількості фермерських господарств в Україні пов'язують з легалізацією бізнесу та державною підтримкою фермерської діяльності.

Практика показує, що агробізнес навіть в невеликих і середніх масштабах стає рентабельним, і частина позитивної динаміки викликана органічним приростом кількості фермерських господарств. Не дивлячись на те, що постійно відбувається зростання цін на витратні матеріали та оборотні засоби, ринковий попит на аграрну продукцію залишається доволі стабільний.

Дані обласного управління статистики у Вінницькій області свідчать про збільшення кількості фермерських господарств в динаміці (табл. 3).

**Інформація щодо фермерських господарств Вінницької області
за 1995-2017 рр.**

Розвиток фермерських господарств ¹			
Роки	Наявність фермерських господарств, одиниць	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	в тому числі ріллі, тис. га
1995	838	18,0	17,1
1999	799	21,2	20,1
2000	823	23,1	21,6
2005	1322	122,2	119,3
2010	1635	215,9	211,5
2011	1726	221,2	217,4
2012	1797	218,9	214,6
2013	1853	229,3	224,3
2014	1923	238,6	232,7
2015	2021	251,3	246,1
2016	2095	239,1	234,6
2017	2173	246,3	241,1

¹До 2010 р. дані на початок року, а з 2011 р. – станом на 1 листопада

Джерело: розроблено автором на основі [8]

З таблиці видно, що середній розмір фермерських господарств Вінницької області за останні більш як 20 років зріс приблизно в 6 разів. На 228 тис. га зросла площа сільськогосподарських угідь у ФГ, але вони в основному представлені ріллею, що говорить про пріоритети рослинницької галузі, частка якої в загальному виробництві аграрної продукції Вінницької області є досить суттєвою. В умовах посилення конкурентного середовища фермери зосереджуються на виробництво таких видів продукції, які користуються підвищеним попитом і дають виробникам можливість отримати максимальний прибуток.

Цікаво відзначити, що кількість фермерських господарств у Вінницькій області почала зростати в позаминулому році, коли Уряд задекларував намір провадити системну підтримку фермерства. В 2017 році кількість ФГ зросла на 78 одиниць. Також в 2017 році, в порівнянні з 2016 роком зросла площа сільськогосподарських угідь та ріллі у користуванні фермерів Вінниччини, відповідно на 7,2 та 6,5 тис. га. В 2018 р. така тенденція зберігалась.

В цілому зростання кількості фермерських господарств в Україні щорічно на лише 1-3 процентних пункти не може характеризуватися поняттям “розвиток”. На наш погляд, більш влучно цей процес можна охарактеризувати як “животіння і виживання”. При такій зміні показників розвитку фермерства Україна зможе досягти рівня розвитку розвинених країн світу через десятки років і то лише у разі, якщо за цей час їх не поглине тотальна латифундація агрохолдингів.

До останнього часу рівень технічної ефективності виробництва, урожайності фермерських господарств, в переважній більшості, залишався нижчим, порівняно із середніми та великими підприємствами (довідково: по зернових та зернобобових відставання становить 22%, соя – 13%, олійні – 10%). Основна причина – якісно гірший стан власної матеріально-технічної бази, складність доступу до передових технологій та інші причини, пов’язані, насамперед, з постійним браком коштів та обмеженим доступом до кредитних ресурсів.

Досвід діяльності більшості фермерських господарств дає підстави констатувати, що в умовах обмеженої кількості матеріальних та грошових ресурсів основною метою їхньої діяльності є не отримання надприбутків, а здійснення певних витрат, що будуть відшкодовані. За таких обставин з метою забезпечення конкурентоспроможності та підвищення ефективності функціонування фермерських господарств необхідно якісно розвивати матеріально-технічні, структурно-функціональні, соціально-трудова та інші елементи виробничого потенціалу фермерських господарств [9].

Із загальної кількості діючих фермерських господарств 28664 одиниць, мають в обробітку земельні ділянки площею до 500 га, що становить майже 84 % від загальної кількості загальної кількості фермерських господарств по Україні. Саме такі господарства мають низький рівень технічного та технологічного забезпечення, а також недостатній рівень можливостей щодо залучення фінансових ресурсів та інвестицій.

Основна державна підтримка фермерських господарств, на сьогодні, реалізується через спеціалізовану бюджетну установу – Український державний фонд підтримки фермерських господарств, який надає фінансову підтримку лише суб'єктам господарювання, що здійснюють діяльність в організаційно-правовій формі “фермерське господарство” [10].

Фермерство має високий ступінь адаптивності до ринкових сигналів, гнучко реагує на ринкову кон'юнктуру через зміни виробничих програм, спеціалізацію і диверсифікацію господарської діяльності, але при цьому не фермерство, а українські агрохолдинги забезпечують левову частку українського агроекспорту. Тому якнайшвидше створення сприятливих умов для функціонування фермерських господарств в Україні важливе як для подолання занепаду села, так і для впорядкування організаційної структури сільського господарства відповідно до європейських стандартів [11].

Незважаючи на те, що світовий досвід довів важливу соціально-економічну роль фермерства як найперспективнішої форми господарювання в малому аграрному підприємстві, що має потенціал розширення підприємницького середовища та формування і стабілізації середнього класу в суспільстві, в Україні склалися потужні стримуючі чинники, що практично гальмують розвиток фермерських господарств. Тому сьогодні проблема розвитку фермерства як організаційно-правової структури, є вкрай актуальною для забезпечення продовольчої та екологічної безпеки держави [12].

Основні причини, що стримують розвиток фермерських господарств, визначені у Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки [13].

До них належать:

- відсутність цілісної послідовної державної політики, спрямованої на підтримку фермерських господарств, які мають в обробітку на праві власності та користування земельні ділянки загальною площею не більше 100 гектарів;

- низький рівень диверсифікації економіки сільських територій, що призводить до міграції сільської молоді, високого рівня безробіття та низьких доходів сільського населення, руйнування соціальної та інженерної інфраструктури;

- низька рентабельність та конкурентоспроможність фермерських господарств на локальних ринках збуту сільськогосподарської продукції;

- низький рівень можливостей щодо залучення фінансових ресурсів та інвестицій для функціонування і розвитку фермерських господарств;

- неможливість залучення земельних ресурсів для іпотечного кредитування;

- низький рівень технічного та технологічного забезпечення;

- неможливість набуття у власність земель, які перебувають у користуванні фермерських господарств (зокрема постійному користуванні);

- низький рівень конкурентоспроможності з питання можливості підвищення розміру пропонованої орендної плати за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення порівняно з великими сільськогосподарськими товаровиробниками.

На сьогодні держава нажалі не надає достатньої підтримки фермерам, як це має місце, наприклад, у Європі. Тим не менше справжні українські фермер не вішають ніс, бо вже звикли розраховувати перш за все на власні сили. І просять лиш одного – щоб їм бодай не заважали, а вони продовжать робити свою важливу і потрібна справу, бо, як кажуть вони, бути фермером – це не професія, а покликання.

Досягти сталого розвитку фермерських господарств можна через:

- формування власного ринку збуту продукції;

- впровадження інноваційних технологій виробництва сільгосппродукції;

- реалізацію інвестиційних проектів із придбання сільгосптехніки на умовах лізингу;

- спрямування частини інвестицій на розвиток технологічної та виробничої інфраструктури;

- створення добровільних об'єднань ФГ;

- збільшення обсягів прямого інвестування ФГ за рахунок власних коштів і пільгових позик;

- забезпечення дотацій на впровадження новацій у сільськогосподарському виробництві екологічно чистої продукції та її переробки на місцях [14].

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до Закону.

► Право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство.

► Фермерське господарство може бути створене одним чи кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї.

► Однією з умов створення фермерського господарства є наявність земельної ділянки.

Кожна форма господарювання відіграє відповідну роль у системі ведення агропромислового виробництва. Місце, роль і значення фермерства, як і інших форм господарювання, не є сталими та постійними компонентами суспільного розвитку, а вони перебувають у динамічних змінах [16].

Спеціальний Закон про фермерське господарство виділяє 3 форми фермерських господарств (табл. 4).

Таблиця 4

Форми фермерських господарств

№ з/п	Форма ФГ	Примітка
1	Сімейне ФГ - юридична особа	Членами такого ФГ виступають виключно члени однієї сім'ї в розумінні ст. 3 СКУ (див. далі). Ця юридична особа також діє на підставі статуту. Зміст останнього такий же, як і у ФГ — юридичних осіб з п. 1 цієї таблиці.
2	ФГ - юридична особа	Юридична особа, що діє на підставі статуту. Членами ФГ є члени сім'ї і родичі в розумінні ст. 3 Закону про ФГ (див. далі). У статуті обов'язково зазначаються (ч. 4 ст. 1 Закону про ФГ): (1) найменування товариства; (2) його місцезнаходження (адреса); (3) предмет і мета діяльності; (4) порядок формування майна (складеного капіталу); (5) органи управління; (6) порядок прийняття рішень органами управління; (7) порядок входу і виходу з господарства. Також у статуті можуть прописуватися інші положення, що не суперечать законодавству України.
3	Сімейне ФГ без створення юридичної особи*	Створюється на базі ФОП. Членами такого ФГ є тільки ФОП і члени його сім'ї в розумінні ст. 3 СКУ (див. далі). Діяльність цих суб'єктів регулюється спеціальним договором між ФОП і членами його сім'ї. Договір можна вважати аналогом статуту. Цей документ обов'язково посвідчується нотаріально (ч. 2 ст. 8 1 Закону про ФГ) і повинен у собі містити (ч. 5 ст. 8 1 Закону про ФГ): (1) найменування господарства; (2) його місцезнаходження (адресу); (3) мету і види діяльності господарства; (4) порядок прийняття рішень і координації спільної діяльності членів господарства; (5) правовий режим спільного майна членів господарства; (6) порядок покриття витрат господарства; (7) порядок розподілу результатів (прибутку або збитків) діяльності господарства між його членами; (8) порядок входу в ФГ і виходу з нього; (9) трудові відносини членів господарства; (10) інші положення, що не суперечать чинному законодавству. Договір підписується ФОП, з одного боку, і членами сім'ї - фермерами - з іншого
*Не плутати цю форму ФГ з особистим селянським господарством (ОСГ). Діяльність ОСГ не є підприємницькою. Такі суб'єкти не потребують державної реєстрації.		

Джерело: [8]

На думку науковців-аграріїв, одним з основних чинників, які позитивно впливають на ефективність функціонування фермерських господарств, є розміри їхнього землекористування, оскільки збільшення оброблюваної землі сприятиме дотриманню агротехнічних вимог, науково обґрунтованих сівозмін, застосуванню інтенсивних технологій [15].

Отже, для створення ФГ нам потрібно вирішити декілька ключових завдань:

- 1) визначитися з формою ФГ;
- 2) знайти і зібрати членів ФГ;
- 3) призначити голову ФГ;
- 4) знайти землю для здійснення ФГ своєї діяльності;
- 5) пройти державну реєстрацію.

Ми з'ясували, що без земельної ділянки фермерське господарство існувати ніяк не може. До того ж наявність у власності або в користуванні в громадян - засновників ФГ земельних ділянок - обов'язкова умова для державної реєстрації (ст. 8 Закону про ФГ).

Землями ж ФГ можуть виступати земельні ділянки, які (ч. 1 ст. 31 ЗКУ, ч. 1 ст. 12 Закону про ФГ):

- 1) перебувають у приватній власності членів ФГ;
- 2) перебувають у власності ФГ як юридичної особи;
- 3) використовуються ФГ на умовах оренди.

Цілком очевидно, що фермерські господарства міцно увійшли до вітчизняного сільськогосподарського ринку і в майбутньому їх внесок в розвиток аграрної галузі тільки зростатиме. Проте їх виробничо-господарський потенціал використовується далеко не повністю, і вирішення вищезазначених проблем дозволить створити рівні економічні умови конкурентної боротьби з іншими господарствами, що стало б основою ефективних ринкових стосунків в аграрному секторі економіки.

Проведений аналіз показав, що основними факторами, які негативно впливають на розвиток фермерства в Україні, є: труднощі зі збутом виробленої продукції через падіння платоспроможного попиту населення, монополізм і нечесна конкуренція заготівельних і торговельних організацій, нестача власного вантажного транспорту, нерозвиненість сільськогосподарської кооперації та ін.; складна система оподаткування: незважаючи на наявність пільг і спеціальних режимів, розмір податків та обов'язкових платежів є непомірно високим, а система оподаткування й звітності досить громіздкою і складною. Це зумовлює вилучення у фермерів значної частини оборотних коштів, робочого часу, збільшує собівартість продукції та штовхає їх на приховування доходу; не врегульованість земельних відносин, що пов'язано зі складністю оформлення власності на землю [17].

Власникам фермерських господарств важко вирішувати наявні проблеми економічного характеру, пов'язані з пошуком вигідних ринків збуту, нестачею матеріально-технічних ресурсів і відсутністю фінансових та кредитних коштів на їх придбання та оновлення, відсутністю потрібних об'єктів зберігання та переробки первинної продукції, що загалом негативно впливає на рівень економічної ефективності їх виробничо-господарської діяльності.

Висновки. Таким чином, фермерські господарства беззаперечно є важливою складовою аграрної сфери економіки України. Вони забезпечують ефективне використання ресурсів сільського господарства, оскільки повною мірою реалізується економічна зацікавленість самих виробників, які переважно і є власниками ресурсів, або на умовах оренди використовують окремі з них.

Проведеним дослідженням встановлено, що основними проблемами державної підтримки фермерських господарств в Україні є: низький рівень обізнаності фермерських господарств щодо можливостей одержання ними державної підтримки; складний процедурний механізм отримання державної підтримки; нечіткість визначення термінів отримання державної допомоги; ручний механізм управління виділеними коштами; - недостатні обсяги фінансування державних програм.

Ми вважаємо, що між державою та ФГ має бути налагоджений діалог: державна стратегія розвитку аграрного сектору має бути зрозуміла для виробників та донесена через профільні асоціації, галузеві організації, систему сільськогосподарського дорадництва, в той час, як проблеми фермерів мають бути першочерговими завданнями для вирішення державою.

Для підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств інвестиційна діяльність має охоплювати впровадження інвестицій у модернізацію виробництва. Для конкурентоспроможності фермерського господарства необхідним є його технічне переоснащення.

На нашу думку, основними напрямками майбутнього розвитку законодавства про фермерство є: належна регламентація правового статусу фізичних осіб-підприємців, що займаються веденням фермерського господарства, врегулювання земельних і майнових відносин у таких господарствах, а також законодавче закріплення заходів державної підтримки фермерських господарств.

Список використаних джерел:

1. Артюшевский, Н.В. Развитие финансовой кооперации как основное направление совершенствования организационно-экономических основ функционирования крестьянских (фермерских) хозяйств Республики Беларусь. Актуальные проблемы устойчивого развития агропромышленного комплекса: материалы XII Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 11–12 окт. 2018 г. / под ред. В.Г. Гусакова. Минск: Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2018. С. 27–30.
2. Михайлов А.П. Сучасний стан та перспективи розвитку аграрного сектору економіки України. Науковий вісник УМО *Економіка та управління*. – 2016. № 1. С. 49 – 58.
3. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 року. У редакції від 10 липня 2018 року. URL:<http://zakon.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
4. Дудник О.С. Перспективи розвитку фермерства в Україні. *Економіка АПК*. 2016. № 3. С. 92–97.
5. Гарбар В.В. Сучасний стан та тенденції розвитку фермерських господарств. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2014. Вип. 84. С. 214–221.

6. Яворська Т.І. Державна підтримка фермерських господарств: сучасні реалії. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 4. С. 250–254.
7. Про Український державний фонд підтримки фермерських господарств. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.ukrsadprom.com/singlepost/2017/06/14/>
8. Державна служба статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Гнатишин Л.Б. Фермерські господарства в організаційній системі сільськогосподарського виробництва. *Аграрна економіка: науковий журнал ЛНАУ*. 2012. Т. 5, №1–2. С. 26–31.
10. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. №106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF>
11. Осипова М.М. Питання розвитку сімейних фермерських господарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2017. Вип. 22. Ч. 2. С. 20–23.
12. Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Шпикуляк О.Г. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення: наукова доповідь: монографія. /за ред. Ю.О. Лупенка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.
13. Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 рр., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 664-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>.
14. Полятикіна Л.І., Кадацька А.М. Стан та перспективи розвитку фермерських господарств в Україні [електронний ресурс]. *Інноваційна економіка*. 2016. № 1-2. С. 43–47.
15. Збарський В.К., Остапчук А.Д. Ефективність організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі Київщини. *Економіка АПК*. 2017. № 12. С. 25–31.
16. Мохненко А.С. Місце і роль фермерських господарств в аграрній сфері економіки. *Таврійський науковий вісник*. 2011, Вип. 77. С. 295–298.
17. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф., Малік М.Й. Інтеграція та самоорганізація аграрного бізнесу в умовах децентралізації влади: монографія: Київ. ННЦ ІАЕ, 2015. 444 с.

References

1. Artiushevskiy N.V. (2018). Razvyyte fynansovoi kooperatsyy kak osnovnoe napravlenye sovershenstvovaniya orhanyzatsyonno-ekonomycheskykh osnov funktsyonyrovaniya krestianskykh (fermerskykh) khoziaistv Respublyky Belarus. [The development of financial cooperation as the main direction of improving the organizational and economic foundations of the functioning of peasant (farmer) farms of the Republic of Belarus]. Aktualnye problemy ustoychivoho razvyytia ahropromyshlennoho kompleksa: materyaly XII Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.. Mynsk: Ynstytut systemnykh yssledovaniy v APK NAN Belarusy. [in Russian].
2. Mykhailov A.P. (2016). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy. [Current state and prospects of the agrarian sector of Ukraine's economy]. *Naukovyi visnyk UMO Ekonomika ta upravlinnia* 1, 49 – 58. [in Ukrainian].
3. Pro fermerske hospodarstvo: Zakon Ukrainy vid 19 chervnia 2003 roku. [On Farmers: The Law of Ukraine]. *U redaktsii vid 10 lypnia 2018 roku*. URL:<http://zakon.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
4. Dudnyk O.S. (2016). Perspektyvy rozvytku fermerstva v Ukraini. [Prospects for the development of farming in Ukraine]. *Ekonomika APK*. 3, 92–97. [in Ukrainian].
5. Harbar V.V. (2014). Suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku fermerskykh hospodarstv. [Current state and trends of development of farms]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho natsionalnogo universytetu sadivnytstva*. Vyp. 84, 214–221. [in Ukrainian].
6. Yavorska T.I. (2013). Derzhavna pidtrymka fermerskykh hospodarstv: suchasni realii. [State support of farms: modern realities]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnogo universytetu (ekonomichni nauky)*. 4, 250–254. [in Ukrainian].
7. Pro Ukrainyskyi derzhavnyi fond pidtrymky fermerskykh hospodarstv [About the Ukrainian State Fund of Support of Farms]. *Elektronnyi resurs*. - Rezhym dostupu: <https://www.ukrsadprom.com/singlepost/2017/06/14/>. [in Ukrainian].
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [State Statistics Service of Ukraine]. Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
9. Hnatyshyn L.B. (2012). Fermerski hospodarstva v orhanizatsiinii systemi silskohospodarskoho vyrobnytstva. [Farmers in the organizational system of agricultural production]. *Ahrarna ekonomika: naukovyi zhurnal LNAU*. Т. 5, 1–2, 26–31. [in Ukrainian].

10. Poriadok vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadannia finansovoi pidtrymky rozvytku fermerskykh hospodarstv, zatverdzhenyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.02.2018 r. №106. [The procedure for using funds provided for in the state budget to provide financial support to the development of farms, approved by the decision of the Cabinet of Ministers of Ukrain]. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF>. [in Ukrainian].
11. Osypova M.M. (2017). Pytannia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv. [Issues of development of family farms]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomichni nauky. Vyp. 22. Ch. 2, 20–23. [in Ukrainian].
12. Lupenko Yu.O., Mesel-Veseliak V.Ya., Shpykuliak O.H. (2018). Rozvytok form hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi: problemy i rishennia: naukova dopovid. [Development of forms of management in agriculture: problems and solutions: scientific report]: monohrafiia. /za red. Yu.O. Lupenka. Kyiv: NNTS «IAE», 54. [in Ukrainian].
13. Kontsepsiia rozvytku fermerskykh hospodarstv ta silskohospodarskoi kooperatsii na 2018–2020 rr., skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.09.2017 r. № 664-r. [Concept of development of farms and agricultural co-operation]. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>. [in Ukrainian].
14. Poliatykina L.I., Kadatska A.M. (2016). Stan ta perspektyvy rozvytku fermerskykh hospodarstv v Ukraini. [Status and prospects for the development of farms in Ukraine]. elektronnyi resurs. Innovatsiina ekonomika. 1-2, 43–47. [in Ukrainian].
15. Zbarskyi V.K., Ostapchuk A.D. (2017). Efektyvnist orhanizatsiino-pravovykh form hospodariuvannia v ahrarnomu sektori Kyivshchyny. [Efficiency of organizational and legal forms of management in the agrarian sector of Kyiv region]. Ekonomika APK. 12, 25–31. [in Ukrainian].
16. Mokhnenko A.S. (2011). Mistse i rol fermerskykh hospodarstv v ahrarnii sferi ekonomiky. [The place and role of farms in the agrarian sector of the economy]. Tavriiskyi naukovyi visnyk. Vyp. 77, 295–298. [in Ukrainian].
17. Lupenko Yu.O., Kropyvko M.F., Malik M.Y. (2015). Intehratsiia ta samoorhanizatsiia ahrarnoho biznesu v umovakh detsentralizatsii vlady. [Integration and self-organization of agrarian business in the conditions of decentralization of power]. monohrafiia: Kyiv. NNTS IAE, 444. [in Ukrainian].

Інформація про автора

АМОНС Сергій Едуардович – доцент кафедри економіки, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна 3, e-mail: serge-amon@yandex.ru).

AMONS Sergey – Associate Professor of Economics Department, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Soniachna str., e-mail: serge-amon@yandex.ru).

АМОНС Сергей Эдуардович – доцент кафедры экономики, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная 3, e-mail: serge-amon@yandex.ru).

УДК 332.146

НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ СИНХРОННОСТІ ДИНАМІКИ СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИХ ПОКАЗНИКІВ ©

АНДРУСЯК Н.О.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
обліку і аудиту
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси)

Статтю присвячено обґрунтуванню напрямів зміцнення еколого-економічної конкурентоспроможності регіону на основі груп системоутворюючих показників. Взаємозв'язок індексів еколого-економічної конкурентоспроможності з індексами екологічних, економічних переваг та людського розвитку вказує, що індекс еколого-економічної конкурентоспроможності високий у тих регіонах, де спостерігається високий рівень економічного розвитку, здатний забезпечити екологічну інноваційність. Виокремлено три групи регіонів за синхронністю індексів